

Mateja Rek

**Dimitrina Mihaylova: Social Capital in Central and Eastern Europe – A Critical Assessment and Literature Review. Budapest: Central European University Press, 2004
168 strani (ISBN 9638656905), 25.95 USD**

Knjiga Dimitrine Mihaylove je posrečen odgovor na potrebo po sintezi in kritični predstavitvi širokega in raznovrstnega opusa teoretskih obravnav, empiričnih analiz in aplikacij socialnega kapitala v državah Centralne in Vzhodne Evrope. Gre za predstavitev in oceno raznovrstnosti pristopov v interdisciplinarnem polju družboslovnih znanosti s fokusom na študije in raziskave, ki kot sredstvo ali cilj svoje obravnave uporabljajo koncept socialnega kapitala. Obsežno polje raziskovanja in aplikacij koncepta socialnega kapitala avtorica razdeli na pet področij: socialni kapital in a.) institucionalna sprememba b.) civilna družba c.) zdravstvo in zdravje d.) izobraževanje in e.) ekonomija; ki ponazarjajo krovne topike umeščanja študij socialnega kapitala. Predstavljene so dominantnejše teorije in študije najvplivnejših avtorjev na izbranem področju ter osnovne teze, ki jih zagovarjajo.

V uvodu avtorica kontekstualno umesti študije socialnega kapitala, v zadnjem času najpopularnejšega in najpogosteje uporabljenega koncepta družboslovnega raziskovanja v državah Vzhodne in Centralne Evrope (VCE). Ponazorjene so glavne šole preučevanja tega koncepta, ki se nanašajo predvsem na teoretsko dediščino Bourdieua, Colemana in Putnama. Hkrati so izpostavljeni najpogosteje uporabljeni pristopi k raziskovanju socialnega kapitala: od razumevanja na makro nivoju (vpliv socialnega kapitala na družbeni sistem) do mikro nivoja (kakšne koristi socialni kapital prinaša posameznikom), preko osredotočenosti ali na strukturne, relacijske ali kulturne vidike (ali kombinacijo omenjenih vidikov).

Zanimiva je analiza splošnega stanja raziskovanja socialnega kapitala v državah Centralne, Vzhodne in Jugovzhodne Evrope. Pokaže, da so študije socialnega kapitala, objavljene v angleškem jeziku, skorajda neobstoječe na Kosovem, v Srbiji in Črni Gori, Makedoniji in Albaniji. V kvantitativnem smislu se še največ del in raziskav nanaša na proučevanje socialnega kapitala v Rusiji, sledijo države Centralne Evrope, medtem ko so, kot že omenjeno, objave v državah Zahodnega Balkana skorajda neobstoječe. Avtorica opozori tudi na določene razlike v obravnavani tematiki med Zahodno Evropo in vzhodnejšimi regijami. Izpostavi manjši opus tematik, kot so etnične, nacionalne študije ali raziskovanje migracij, v okviru katerih v nasprotju z Zahodno Evropo, aplikacija socialnega kapitala v vzhodnejših evropskih regijah še ni zasedla ustreznega mesta.

V prvem poglavju avtorica ugotavlja, da so bile *institucionalne spremembe* v VCE v večini primerov proučevane iz makro-sociološke in strukturne perspektive. Študija literature pokaže, da ta tematika ostaja v domeni raziskovanja ekonomistov in sociologov, socialni kapital pa se v tem kontekstu najpogosteje operacionalizira v kontekstu a.) tržne ekonomije in transformacij ekonomskih institucij ter b.) razvoja demokracije in transformacij političnih institucij, predvsem v smislu vpliva neformalnih struktur na oba omenjena procesa. V splošnem se raziskave povezane s socialnim kapitalom in institucionalnimi spremembami v VCE nanašajo na naslednja vprašanja:

- Ali gre pri institucionalni spremembi v državah VCE za tranzicijo, konsolidacijo ali transformacijo? Ali reformirane institucije ustvarjajo vrednost? Bolj specifična vprašanja se nanašajo na funkcioniranje lokalnih institucij in kako lahko principe participacije uporabimo v aplikacijah vladanja.
- Kakšna je povezanost socialnega kapitala z razvojem tržne ekonomije, še posebej v smislu

vpliva na ekonomske odnose. Kakšne so lahko ovire na poti k tržni ekonomiji in katere determinante socialnega kapitala lahko imajo pozitiven vpliv na to pot?

- Kako lahko človeški in socialni kapital pretvorimo v ekonomski kapital in obratno? Medsebojno vplivanje ekonomskih, političnih in kulturnih institucij predstavlja obsežno polje raziskovanja v okviru katerega se na koncept socialnega kapitala najpogosteje obrača z vprašanji po razlogih obstoja, količini in pomembnosti neformalnih institucij in omrežij, kakšna naj bo njihova vloga pri institucionalnih sprememba ter kako politični in tržni institucionalni pogoji vplivajo na manj formalne strukture družbe.

Avtorica predstavi nekaj teoretskih razprav in razvoj zgoraj omenjenih dilem. Poglavje strne v štiri tematsko zaključene celote preučevanja omrežij, elit, zaupanja ter preučevanja državnih in lokalnih institucij.

V drugem poglavju se nazorno izkristalizira ozkoglednost povezovanja socialnega kapitala in *civilne družbe* v VCE, saj se pogosto zdi, da imajo te raziskave le en interes, torej, kako zgraditi ali konsolidirati demokracijo. Predpostavlja se da je konsolidacija demokracij bistven faktor v razvoju držav VCE, na njeno udejanjanje pa naj bi pomembno vplivala večja količina zaupanja in obstoj norm recipročnosti, kot predpogoja fleksibilnejših oblik organiziranja, kooperacije in višjih nivojev koordinacije. V tem kontekstu se kot primarna naloga spreminjanja političnih institucij v post-socializmu dojema izgrajevanje novih institucij tretjega sektorja in dodajanje demokratičnih vsebin že obstoječim institucijam. Kot rezultat takšen stališča v teoretskih razpravah prevladujejo naslednja, tematsko prekrivajoča se vprašanja:

- Kako lahko h konsolidaciji demokracije prispeva civilna participacija?
- Ali in kako lahko družbena interakcija prispeva k izgradnji demokratične kulture?
- Kako lahko stimuliramo civilno vključevanje?
- Kakšen je odnos med državo in civilnimi organizacijami?
- Kakšen je vpliv mednarodnih civilnih organizacij in agencij pri demokratizaciji družb?
- Kaj je bolje: »top-down« ali »bottom up« pristop k participaciji ali ravnotežje med obema?
- Kako lahko okrepmo socialno kohezivnost?

Raziskovanje vplivov socialnega kapitala na *izobraževanje in zdravstvo ali zdravje* je po mnenju Mihaylove v VCE še v povojih. Raziskave se najpogosteje nanašajo na makro-strukturne spremembe izobraževalnih ali zdravstvenih institucij in redefiniranja njihovega odnosa z državo. Na splošno gre za osvetljevanje načinov vplivanja preteklih ali sedanjih kulturnih, ekonomskih ali socio-političnih procesov na izobraževalne in zdravstvene spremembe. Revščina, šibkost ekonomskega, političnega in pravnega okolja so izpostavljene kot glavne determinante dostopnosti do izobraževalnih in zdravstvenih storitev. Omenjeni problemi se povezujejo s širšo definicijo socialnega kapitala kot pomembnega vira participacije, kot pospeševalca kolektivnega delovanja in kohezivnosti. Socialni kapital se dojema kot vir nadomeščanja formalnih javnih struktur in mehanizmov, odgovornih za javno izobraževanje in zdravstvo v državi, ki pa očitno pogosto ne funkcionirajo.

Raziskovalci v VCE pa mnogo večjo pozornost posvečajo vprašanju ekonomskih procesov in razvoja, saj je aplikacija koncepta socialnega kapitala na tem področju najštevilnejša ter tudi teoretsko in metodološko najbolje dodelana in konsistentna. Socialni kapital in njegove komponente (zaupanje, omrežja, družbena participacija, družbena kohezivnost, recipročnost, kooperacija itd.) so bile uporabljene v vrsti socioloških, antropoloških in ekonomskih analizah dejavnikov ekonomskega razvoja, večinoma pa se nanašajo na naslednji vprašanji:

1. Ali in kako lahko socialni kapital vpliva na razvoj tržne ekonomije in ekonomsko rast?
2. Kako ekonomska rast, ekonomske krize in neenakosti vplivajo na socialni kapital?

Mihaylova v tem kontekstu opazi dva trenda uporabe socialnega kapitala. V prvem primeru gre za uvajanje makro perspektive, ki najpogosteje temelji na kvantitativnih raziskavah preučevanja odnosov med gospodarsko rastjo večjih entitet (npr. držav) in socialnim kapitalom (razumljenim v Putnamovih terminih zaupanja in civilne participacije). Poleg tega obstaja tudi trend osredoto-

točenja na mikro nivo in manjša geografska področja. Ta pristop združuje tako kvantitativni kot kvalitativni pristop in socialni kapital najpogosteje operacionalizira v strukturnem smislu interpersonalnih omrežij in v njih zakoreninjenih virov, z večjim poudarkom na analizi omrežij in individualnih koristih, kot posledicah večje količine socialnega kapitala.

Avtorica zaključuje z ugotovitvijo, da se raziskovanje in praktična aplikacija socialnega kapitala v regijah Centralne in Vzhodne Evrope razvija v mnogotero serijo raznovrstnih variant njegovega osmišljanja, analize in uporabe. Na mestu je opozarjanje na pomanjkanje interdisciplinarnega pristopa ter nevarnosti pogostega nekritičnega dojemanja in uporabe koncepta. Hkrati opozarja na odgovornost avtorjev, ki se z omenjenim konceptom ukvarjajo, saj se njihove ugotovitve pogosto uvajajo v nove politike oblikovanja npr. šolskih ali zdravstvenih sistemov v tranzicijskih državah. Nekritično povzemanje zahodnih konceptov socialnega kapitala in neupoštevanje kulturnega konteksta države apliciranja teoretskih izhodišč, še posebej če v teoretsko razmišljanje niso vključeni elementi politične odgovornosti in razmerij moči, ima lahko pri njihovi aplikaciji mnogo hujše posledice kot le zavrnitev hipoteze raziskave.

Pregledu je dodana zelo uporabna izčrpna anotirana bibliografija s kratkimi povzetki vsebine in glavnih tez omenjenih del.

Lucija Mulej

Marjan Svetličič: Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu.

Založba FDV, 2004

205 strani (ISBN 961-235-181-3), 3.150 SIT

Globalizacija kot vidik Janusovega obraza je, podobno kot razprave o postmodernosti, polna ambivalenc. Literatura, ki se pojavlja na temo, je prepolna polic tako knjigarn kot knjižnic. V slovenskem prostoru je morda najbolj specifično delo na temo Globalizacija in individuacija (Mlinar, 1994), ki obravnava sociološko-prostorske vidike fenomena. Sorosova knjiga Globalizacija (2003) osvetli vidik monetarne distribucije in karakter transnacionalnih podjetij v duhu ameriške vizije prihodnosti praktičnih rešitev za boljše delovanje integriranih mednarodnih finančnih trgov in povečanega mednarodnega poslovanja.

Svetličičeva knjiga skuša dati odgovor na tipični slogan globalizacije kot igre z ničelno vsoto (negative zero sum game), kjer center pridobiva na račun periferije. Argument proti tej tezi je v mednarodni menjavi, kjer nas neoklasična in klasična ekonomska teorija opozarjata na dejstva, da v internacionalnih menjavah pridobivajo vsi, vendar pa ne vsi enako. Zanimivo je, da zadnje čase najbolj ostre kritike globalizacije izvirajo iz razvitih držav, ki naj bi imele največje koristi od nje, in ne od tam, kjer naj bi pričakovali, tj. iz nerazvitega sveta. Bhgwati (Bhgwati v Svetličič, 2004) to imenuje ironični zasuk od 50-ih in 60-ih let, ko je bil položaj popolnoma drugačen, ko so misleci, kot Prebisch, Cardoso govorili o centru in periferiji, o odvisnosti, o dezintegraciji nacionalnih gospodarstev in o neokolonializmu. Svetličič argumentira, da so sprva prevladovala bolj površinske analize, k niso bile temeljito in strokovno utemeljene in da so bile formirane po vzorcu rumenega tiska, ki je zakrival resnična razmerja.

Globalizacija je problematičen pojem, na kar avtor opozarja na več mestih. Govor o neenakosti je temu primeren, kjer se izpostavi nedohodkovna neenakost (poleg premoženjske) in vključuje neenakost v izobrazbi, priložnostih, sreči, življenjski dobi, mobilnosti in blaginji, kar je zlasti relevantno v minimalizaciji objektivnih in subjektivnih komponent fenomena.